موسیقی شمال هند

تجربه‌ی موسیقی،
بازنمود فرهنگ

جورج ای. راکرت

ترجمه‌ی کبری ذوله

مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور
تهران ۱۳۹۵

فهرست

دیباچه..... ۸
پیشگفتار..... ۱۰
فهرست تراک‌های سی‌دی..... ۱٤

۱. تجدد وسنّت..... ۱۷
فرهنگی با تنوعی گیج‌کننده..... ۱۷
مباحث مطرح شده دراین کتاب..... ۲۳
بعد عبادی..... ۲۳
موسیقی ساخته شده و بداهه..... ۲٤
هجاهای کلامی..... ۲۵
هجا برای نامگذاری زیروبمی‌ها..... ۲۵
کهن و نو درسرزمینی باستانی..... ۲۹
سیرپیشرفت موسیقی هند..... ۳۵

۲. حس وحال..... ۳۷
تلویحات مذهبی..... ۳۷
متون مقدس..... ۳۸
هجاهای کلامی..... ٤۰
ژانر آوازی دهروپاد..... ٤۲
ژانر آوازی ترانا..... ٤٤
متن آوازها..... ٤۵
تمرینات نوازندگان..... ٤۸
نُه حال وهوا..... ٤۹
تاثیرات فراموسیقایی..... ۵۱
خلاصه..... ۵۵

۳. آموزش،یادگیری واجرای موسیقی..... ۵۷
آموزش و یادگیری موسیقی..... ۵۸
سنت‌های قدیمی درهیئتی نو..... ٦۲

٤. ریتم و طبل‌نوازی..... ٦۵

تالا ٦٧
تِیکا: تال به عنوان جایگزینی برای صدای طبل ٦٧
الگوهای شمارش مربوط به تال ٦٩
تبلا ٧١
کایدا ٧٢
تیهایی ٧٢
سایر سنت‌های طبل‌نوازی ٧٥
خلاصه ٧٧

۵. آواز و اجرا ٧٩
موسیقی ساخته شده و بداهه ٨٠
راگ چیست ٨٣
راگا در اجرا ٨٤
بسط و گسترشِ فی‌البداهه‌ی قطعه ٨٥
براخیال ٨٥
ویستار ٨٦
تان ٨٨
خیال و سبک‌های موسیقایی ٩٠
کلام در سبک‌های کلاسیک ٩٠
سایر ژانرهای آوازی ٩١
خلاصه ٩٤

٦. سازهای ملدیک و ریتمیک ٩٥
سازهای واخوان ٩٧
سازهای ملدیک ٩٨
تحکیم جایگاه موسیقیِ سازی ٩٩
سیتار و سارُد ١٠٠
سیتار و سارُد ١٠٣
دیگر سازهای ملدیک ١٠٧
گروه‌نوازی ١١١
خلاصه ١١٢

۷. پیوستن دنیای کهن به دنیای جدید..... ۱۱۳
تاثیرمردم‌سالاری جدید برموسیقی..... ۱۱٤
صنعت الکترونیک: حفظ ونشرسنت‌ها..... ۱۱۵
گفته‌هایی ازاستاد سالخورده..... ۱۱۷

واژه‌نامه..... ۱۲۲
مراجع..... ۱۳۰

دیباچه

در طول سه دهه‌ی اخیر علاقه به موسیقی در سراسر جهان رشد چشمگیری داشته است. گواه این امر را می‌توان در افزایش دوره‌های موسیقی در دانشگاه‌ها، رونق‌یافتن بازار «موسیقی ملل» در حرفه‌ی ضبط و پخش موسیقی، و رواج اجرای موسیقی به عنوان یک جاذبه در صنعت گردشگری بین‌المللی یافت. این امر موجب شده تا شمار تحقیقات و انتشارات در زمینه‌ی موسیقی‌شناسی قومی که شامل ایجاد ابزارها و متون مرجع میشود افزایش چشمگیری یابد. الگوی اصلی دوره‌های آموزشی «موسیقی ملل» (که مثل تورهای جهانگردی آدم‌ها را طوری اسیر برنامه‌ی سفر می‌برد و می‌آورد که گویی نه چشم دارند و نه مغز) مانند ساختار کتاب‌های آن دیگر قدیمی شده‌است؛ خواه این کتاب‌ها، مجموعه‌ای تک‌جلدی از مقالات با نویسندگان متعدد باشند که وجه اشتراک آنها در ایده‌ی «بررسی» با منابعی معتبر برای مطالعه‌ی فرهنگ‌ها است و خواه مجموعه پژوهش‌هایی با یک نویسنده که مدعی دربرداشتن موسیقی ملل و موسیقی‌شناسی قومی هستند. زمان تغییر فرا رسیده‌است.

مجموعه‌ی حاضر با عنوان مجموعه‌ی موسیقی جهان الگوی جدیدی را ارائه می‌دهد. اکنون، مدرسین با انتخاب از میان گروهی از پژوهش‌های موردی، می‌توانند دوره‌های آموزشی خودشان را طرح‌ریزی کنند و تصمیم بگیرند که چه موسیقی‌ای و چقدر می‌خواهند تدریس کنند. این مجموعه ویژگی دیگری نیز دارد؛ به‌جای آنکه منطقه‌ی جغرافیایی وسیعی‌ای را به صورت یکپارچه در نظر بگیرد و از کشورهای مختلف آن منطقه مثال‌های سطحی بیاورد، پژوهش‌های موردی را به دو شکل ارائه کرده است: یک دسته بر روی فرهنگ خاصی متمرکز شده‌اند و دسته‌ی دیگر بر یک منطقه‌ی جغرافیایی مجزا. در هر صورت، هر جلد از این مجموعه ژرفای بیشتری از بررسی‌های متداول را نشان می‌دهد. مضمون برجسته در هر پژوهش ملاک انتخاب موسیقی مورد بحث بوده و موسیقی معاصر، نقطه‌ی آغازین هر مجموعه است. به اطلاعات تاریخی و رسوم نیز به دلیل اینکه شرح مفیدی از زمان حال ارائه می‌کنند، پرداخته شده است. افزون بر این، مباحثی از قبیل جنسیت، جهانی شدن و اصالت نیز به جهت ایجاد یکپارچگی در خلال مجموعه مطرح می‌شوند. این مباحث در جلدی با عنوان موسیقایی بیاندیشیم (نوشته‌ی وِید) که حکم چارچوبی برای کل مجموعه را دارد، مطرح شده‌اند. این کتاب راهنما با معرفی موضوعات فوق و روش‌های دیگر اندیشیدن به اینکه مردم چگونه در زندگی

به موسیقی معنا بخشیده و از آن بهره می‌برند، راه را برای موردپژوهیهای آتی هموار می‌کند. به علاوه، موسیقایی بیاندیشیم مولفه‌های بنیادین موسیقی را که در نظام‌های موسیقی سراسر دنیا به‌کار برده می‌شوند معرفی می‌کند. به این ترتیب، نویسندگان هر یک از پژوهش‌های موردی می‌توانند به سرعت و بدون نیاز به صرف زمان برای توضیح آن مولفه‌ها، به موضوع مورد مطالعه‌ی خود بپردازند. آموزش جهانی موسیقی (نوشته‌ی کَمبِل) نیز کتاب مبنای دیگری است که مدرسین را در استفاده از کتاب موسیقایی بیاندیشیم و پژوهش‌های موردیِ مجموعه راهنمایی می‌کند.

عنوان فرعی این مجموعه «تجربه‌ی موسیقی، بازنمود فرهنگ» نیز، اشخاصی که یا موسیقی می‌سازند و یا به طریقی آن را تجربه می‌کنند و از این راه، از فرهنگی مشترک سخن می‌گویند را در صف اول قرار می‌دهد. این هم‌صدایی با مطالعات جهانی در رشته‌هایی مانند تاریخ و مردم‌شناسی با تمرکزشان روی روندها و درونمایه‌هایی که پژوهش‌های بین‌رشته‌ای را موجب می‌شوند، دلیل نام‌گذاری این مجموعه است، یعنی مجموعه‌ی موسیقی جهان.

ویراستاران مجموعه
بانی سی وِید
پاتریشیا شیهان کَمبِل

پیشگفتار

نگارش کتابی حجیم و پربرگ درباره‌ی موسیقی شمال هند اگرچه کاری عظیم و بس دشوار است اما محال نیست. در چنین کتابی نویسنده باید دست‌کم به معرفیِ گذرای هزاران سبک و ژانر و کاربست بپردازد که در کنار یکدیگر پارچه‌ی هزارتکه‌ی سنّت‌های موسیقایی شمال هند را پدید آورده‌اند. بااین‌همه، در مجال کوتاه تک‌نگارهایی مانند اثر حاضر، تصمیم‌گیری در مورد مسایل اساسی بسیار دشوارتر است؛ برای مثال از کدام بخش‌ها می‌توان صرف نظر کرد؟ چگونه می‌توان توصیفات نظری را به صورت مختصر و مفید بیان کرد؟ کدام مثال‌های موسیقایی می‌توانند تصویری کلی از موسیقی شمال هند به دست دهند؟ تا کجا می‌توان به شرح ساختار راگا و تالا پرداخت؟ کدام هنرمندان، معرّف این موسیقی‌اند؟ مفاهیم موسیقایی با چه ترتیبی باید ارایه شوند؟ و غیره.

براساس تجربیاتم در مقام نوازنده‌ی سارُد، خواننده و مدرّسی که سال‌ها به تدریس موسیقی کلاسیک هندوستانی و موسیقی جهانی اشتغال داشته، به این نتیجه رسیدم که بهترین راه برای معرّفی موسیقی شمال هند آن است که تمرینات موسیقایی را با کتابِ درسیِ توصیفیِ سنّتی‌تری همراه کنم. البته این تمرینات اکثرا از نوع ریتمیک‌اند؛ چراکه آموزش راگای ملدیک در این مجال مختصر نمی‌گنجد.

فرض را بر این گذاشتم که هنرجو در طول دوره‌ی آموزشی، زمان کافی برای کار بر روی این تمرینات را دارد. ازهمین‌رو، تمرینات را در ابتدای کتاب آوردم و جنبه‌های احتمالا «مهم‌تر» راگا و توضیح و یادگیری آن‌ها را به بخش‌های بعدی کتاب موکول کردم.

موسیقی شمال هند را نمی‌توان به آسانی گلچین کرد. بیان حسی در توصیف یک *خیال* آنگونه که مثلا یک منوئه از هایدن معرفی می‌شود بسیار دشوار است. زبانِ تونالِ راگا شامل نقاط آغاز و پایان، نت‌های کشیده و انواع و اقسام پیچ و تاب‌های ملدیک است که هیچ یک را نمی‌توان با مثال‌های کوتاه توضیح داد. در این میان، شنونده حتی نمی‌تواند به آثار ضبط شده اتکا کند؛ چراکه این ضبط‌ها نیز محدودیت‌های خاص خود را دارند و تنها کنسرت کامل است که می‌تواند به شنونده نشان بدهد اجرای *راگا* به چه چیزی اطلاق می‌شود. البته هنرجو همیشه نمی‌تواند به کنسرت برود و دسترسی به کنسرتِ برخی ژانرهای ناشناخته‌تر برای بسیاری از خوانندگان تقریبا غیرممکن است.

ازهمین‌رو، ناگزیریم از آثار ضبط شده استفاده کنیم. سی‌دی اجراهای کاملی که گلچینی از آن‌ها در کتاب حاضر آمده‌است، به آسانی در دسترس شنوندگان غربی قرار دارد. امیدواریم مدرّسان، کتابداران و شنوندگانِ علاقه‌مند، با تهیه‌ی این سی‌دی‌ها به شناخت بهتری از موسیقی مطرح شده در این کتاب دست یابند؛ چراکه این آثار، نقطه‌ی شروعی برای یک عمر اکتشاف در اقیانوس شگرف و بیکران موسیقی کلاسیک هند است.

سپاسگزاری

افراد بسیاری وقت گرانبهایشان را در اختیار من قرار دادند و مرا در نگارش این کتاب یاری کردند و اگر مساعدت آنان نبود، از عهده‌ی انجام این کار برنمی‌آمدم. نخستین کسی که در این راه بیشترین یاری را به من رساند، استاد گرانقدرم، علی اکبر خان (خان صاحب) بود که در کنار اساتید و دوستان دیگر، سوآپان چائودهوری و ذکیر حسین، شناخت و دانش گسترده‌ی خود از سنّت‌های موسیقایی را در اختیارم گذاشت.

دوستان و همکارانم در دانشکده‌ی علی اکبر لطف و محبت بسیاری به من داشتند، به‌ویژه بروس هام و سارا مورلی که مرا در گردآوری و بازیابی عکس‌ها یاری کردند. بتسی برونر، تمریند فری جونز و سوزانا میلمن نیز سخاوتمندانه عکس‌هایشان را در اختیارم قرار دادند.

اعضاء گروه موسیقی و تئاتر مؤسسه‌ی فناوری ماساچوست در تنظیم نمودارها مساعدت بسیاری کردند. از کلاریس سیندر و مت آگوگلیا نیز به خاطر زحمات‌شان بسیار سپاسگزارم. فارست لارسن نیز با پالایشِ سی‌دی همه‌ی ما را مرهون لطف و محبت خود ساخت.

نام عزیزانی که سخاوتمندانه سی‌دی‌های خود را جهت توضیحات موسیقایی در اختیارمان گذاشتند در پایان کتاب ذکر شده‌است. از تمامی آنان و نیز از تمامی هنرمندانی که آثار هنری‌شان به ما در غنای هرچه بیشتر این اثر یاری رساند صمیمانه سپاسگزارم.

ویراستار سری کتاب‌های *تجربه‌ی موسیقی*، *بازنمود فرهنگ*، بانی وید، دوست و راهنمای دیرینه‌ام است و اگر راهنمایی‌های صبورانه و ویرایش‌های موشکافانه‌ی او نبود، این گزارش به رشته‌ی تحریر در نمی‌آمد.

در پایان لازم می‌دانم از گرِچن، همسر و همراه عزیز و مهربانم، قدردانی کنم؛ هرچند که زبانم از برشمردن آن همه لطف و مهربانی قاصر است.

فهرست تراک‌های سی‌دی

۱. لاتا مانگشکار *مِرا سایا* را می‌خواند. برگرفته از *گریت آرتیست، گریت هیتس*، اثر لاتا مانگشکار. استفاده با مجوز شرکت سهامی سرگاما ایندیا ۱،۳۲۰۳۰.

۲. تمرین جاتی چهاند.

۳. تمرین جاتی لایا.

٤. ودا ۱ مناجات ریگ ودا. استفاده با مجوز ناشر، بارِنسایتر–ورلاگ.

۵. ودا ۲ مناجات ساما ودا. استفاده با مجوز ناشر، بارنسایتر–ورلاگ.

٦. ودا ۳ مناجات یاجور ودا. استفاده با مجوز ناشر، بارنسایتر–ورلاگ.

۷. داگار آلاپ در راگ تودی. حق انتشار ۱۹۹۹ توسط راگا رکوردز.

۸. جُور میانه در راگ تودی. حق انتشار ۱۹۹۹ توسط راگا رکوردز.

۹. جُور تند در راگ تودی. حق انتشار ۱۹۹۹ توسط راگا رکوردز.

۱۰. و ۱۱. دارا دهروپاد و بُولبانت‌هایی در راگ تودی.حق انتشار ۱۹۹۹ توسط راگا رکوردز.

۱۲. تَرانا.

۱۳. میرا بهاجان توسط آنوپ جالوتا. برگرفته از بهاجان گانا، با مجوز شرکت سهامی یونیورسال میوزیک ایندیا. بمبئی. هند.

۱٤. عبارتی با تلفظ دشوار. استفاده با مجوز رتیش داس، گروه تبلانوازان تورنتو.

۱۵. تمرین گینتی ۱.

۱٦.تمرین گینتی ۲.

۱۷. تمرین گینتی ۳.

۱۸. تیهایی ۱.

۱۹.تیهایی ۲.

۲۰. تیهایی ۳.

۲۱. تیهایی ٤.

۲۲. توکرا

۲۳. آلا راکها، چاگرادار و به دنبال آن تیپالی گات. دونوازی تبلای استاد آلا راکها و ذکیر حسین. نظارت بر حقوق جهانی توسط انتشارات پرشس تایم (اِی اس سی اِی پی)، حق انتشار، شرکت مُمِنت رکوردز.

۲٤. راگ گائور سارنگ: آشا بهوسله چهوتا خیال می‌خواند. سی دی اف ۹۰٦۹۱ علی اکبر خان و آشا بهوسله: هنرمندان. استفاده با مجوز اِی ام پی رکوردز.

۲۵، ۲٦، ۲۷، ۲۸ و ۲۹. رشید خان، بخش‌هایی از خیال در باگسگری. رشید خان و ذکیر حسین. نظارت بر حقوق جهانی توسط انتشارات پرشس تایم (اِی اس سی اِی پی)، حق انتشار، شرکت مُمنت رکوردز.

۳۰. ولایت خان، سیتار به سبک گایاکی در سَنج شاراوانی. ولایت خان و ذکیر حسین. نظارت بر حقوق جهانی توسط انتشارات پرشس تایم (اِی اس سی اِی پی)، حق انتشار، شرکت مُمنت رکوردز.

۳۱. جانکیبای غزلی را در راگ بهایراوی می‌خواند. فنا کایسا بنا کایسا، برگرفته از *وینتج میوزیک فرام اندیا*. مجوز استفاده‌ی رایگان از راوندِر رکوردز (۱– ۸۰۰ ـ راوندر).

۳۲، ۳۳، ۳٤، ۳۵ و ۳٦. راگ چاندرانانداز: علی اکبر خان سارُد می‌نوازد. سی دی ۹۰۰۰۲ علی اکبر خان: هنرمند/ آهنگساز. استفاده با مجوز اِی ام پی رکوردز.

۳۷. نیکهیل بنرجی در راگ سیندهور کهاماج، سیتار گات می‌نوازد. ۱۹۷۲ اجرای زنده‌ی نیکهیل بنرجی در آمستردام، حق انتشار ۱۹۹۳ توسط راگا رکوردز.

۳۸. شیوکومار شارما در راگ راگشری سنتور می‌نوازد. شیو کومار شارما و ذکیر حسین. نظارت بر حقوق جهانی توسط انتشارات پرشس تایم (اِی اس سی اِی پی)، حق انتشار، شرکت مُمنت رکوردز.

۳۹. سلطان خان برای آواز محلی راجستانی، سرنگی می‌نوازد. استاد سلطان

خان و ذکیر حسین. نظارت بر حقوق جهانی توسط انتشارات پرشس تایم (اِی اس سی اِی پی)، حق انتشار، شرکت مُمنت رکوردز.

۴۰. هریپراساد چائوراسیا در راگ جایاشری، بانسوری می‌نوازد. استفاده با مجوز ناواراس رکوردز، انگلستان، برگرفته از اِن آر سی‌دی ۰۰۷ هریپراساد چائوراسیا. راگ جایت.

۴۱. نمونه. با مجوز ریتش داس، گروه تبلانوازان تورنتو.

۴۲. ماراسیم: جاگیت سینگ غزل مدرن می‌خواند. با مجوز سونی میوزیک ایندیا.

۴۳. یلو گال. توسط کریشنا بت و جودی استچر ۱۹۸۲. با مجوز جودی استچر.